

УДК:061.1ЄЕС : 620.91

Н. І. Романюк – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства і міжнародних відносин Волинського національного університету імені Лесі Українки

Європейське енергетичне співтовариство: особливості функціонування та розвитку

*Роботу виконано на кафедрі країнознавства
і міжнародних відносин ВНУ ім. Лесі Українки*

У статті досліджено причини та передумови формування Європейського енергетичного співтовариства, метою діяльності якого є створення в Південно-Східному Середземномор'ї об'єднаного ринку газу й електроенергії. Розглянуто історію та нормативно-правову базу створення організації. Висвітлено основні проблеми реформування сектору газу й електроенергетики. Дано характеристику діяльності Європейського енергетичного співтовариства на сучасному етапі, виділено можливості та відповідальність країн – членів організації. Проаналізовано історію вступу України до Європейського енергетичного співтовариства, особливості реформування енергетичного ринку нашої держави як члена організації, переваги й недоліки її членства.

Ключові слова: Європейське енергетичне співтовариство, енергетичний ринок, енергетична безпека, енергетична політика.

Романюк Н. И. Европейское энергетическое сообщество: особенности функционирования и развития. В статье исследованы причины и предпосылки формирования Европейского энергетического сообщества, целью деятельности которого является создание в Юго-Восточном Средиземноморье объединенного рынка газа и электроэнергии. Рассмотрена история и нормативно-правовая база создания организации. Освещены основные проблемы реформирования сектора газа и электроэнергетики. Дана характеристика деятельности Европейского энергетического сообщества на современном этапе, выделены возможности и ответственность стран-членов организации. Проанализированы история вступления Украины в Европейское энергетическое сообщество, особенности реформирования энергетического рынка нашего государства как члена организации, преимущества и недостатки ее членства.

Ключевые слова: Европейское энергетическое сообщество, энергетический рынок, энергетическая безопасность, энергетическая политика.

Romaniuk N. I. European Energy Community: Peculiarities of Functioning and Development. Causes and prerequisites of creation of European Energy Community with an aim to organize a common electricity and natural gas markets in the North-East Mediterranean region are considered. History and legislative basics of this organization as well as the main problems of reforming of gas and electricity sectors are discussed. The recent activities of the EEC, possibilities of its member-states are emphasized. History of Ukrainian membership in the EEC, peculiarities of transformations in energy sector of Ukraine, advantages and disadvantages of Ukrainian membership in the EEC are analyzed.

Key words: European Energy Community, energy market, energy security, energy policy.

Постановка наукової проблеми та її значення. Енергетична галузь є не лише важливим чинником економічного зростання та соціального розвитку, а й одним із факторів гарантування безпеки для країн Європейського Союзу. Енергетична політика поки не є виключною компетенцією ЄС, тому це перешкоджає досягненню суттєвих успіхів організації в енергетичній сфері.

Сучасна енергетична політика ЄС передбачає створення внутрішнього енергетичного ринку. Проте одразу в один ринок об'єднати кілька десятків різних національних енергетичних ринків дуже складно. Набагато швидше й легше, на думку країн ЄС, створити кілька регіональних енергоринків, а потім об'єднати їх в один, загальноєвропейський. З огляду на це дослідження Європейського енергетичного співтовариства (ЄЕС), мета діяльності якого – створення єдиного регіонального енергетичного ринку, є досить актуальним.

Актуальність цього дослідження зумовлена також тим, що членом ЄЕС є й Україна. Участь нашої держави в цій організації – це важливий крок для встановлення нового рівня відносин із європейськими країнами та посилення її енергетичної безпеки.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Енергетична політика ЄС перебуває в полі зору науковців ще з 90-х рр. ХХ ст. Активізація досліджень із цієї проблематики відбулася в контексті виникнення газових війн між Україною та Росією у 2009 р. і 2011 р. Окремі питання формування й функціонування Європейського енергетичного співтовариства висвітлені в публікаціях І. Кузнецової, Г. Лютої, І. Петренко, Д. Рябко. Однак існує необхідність комплексного дослідження проблеми, у тому числі з позицій участі в ЄЕС України.

Мета статті – аналіз особливостей функціонування й розвитку Європейського енергетичного співтовариства як одного з регіональних енергетичних ринків країн ЄС.

Завдання статті – проаналізувати передумови та чинники створення ЄЕС; дати оцінку особливостей функціонування цього енергетичного ринку; з'ясувати можливості й відповідальність країн – членів ЄЕС, у тому числі й України; виявити проблеми й перспективи розвитку ЄЕС.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Країни ЄС останнє десятиліття намагаються домогтися єдиної зовнішньої політики у сфері енергетики. Це можливо зробити лише тоді, коли об'єднуються політики у сфері енергетики, а отже й енергетичні ринки всіх цих країн.

Європейська комісія у вересні 2011 р. оприлюднила повідомлення, яке містить стратегію зовнішніх відносин ЄС у сфері енергетики. Її метою є підвищення безпеки постачань енергоносіїв до Євросоюзу [9]. Нині він імпортує 80 % нафти, яку споживає, та 60 % газу [2]. Світові енергетичні ринки постійно змінюються й безпека енергопостачань до ЄС дедалі більше потребує належного співробітництва між державами-членами всередині ЄС та міцної спільної позиції за його межами.

Нова енергетична політика ЄС передбачає формування ефективної енергетичної інфраструктури, яка має стати ключовим елементом досягнення енергетичних цілей організації. У сфері електроенергії й газовій важливим завданням є формування балканського енергетичного ринку та його інтеграція до загальноєвропейського [3].

Ініціатори Європейського енергетичного співтовариства (далі Співтовариство) прагнуть створити схожі енергетичні національні ринки Балканських країн, а тоді об'єднати їх в один регіональний. Причому ЄС розглядає Балкани як транзитний регіон із підземними газосховищами, через який можна диверсифікувати постачальників і транзитерів енергоресурсів.

У березні 2002 р. розпочався Афіський процес, у межах якого країни ЄС та Балканські країни домовилися про створення регіонального енергетичного ринку Південно-Східної Європи. У листопаді 2002 р. Європейська комісія, з одного боку, Албанія, Боснія й Герцеговина, Румунія, Хорватія, колишня югославська республіка Македонія, Туреччина та Тимчасова адміністративна місія ООН у Косово – з другого, підписали Меморандум про взаєморозуміння у сфері електроенергетики, а в грудні 2003 р. – у сфері газу [4]. У листопаді 2005 р. підписано Договір про заснування Енергетичного співтовариства, який набрав чинності в липні 2006 р. Цей ринок має бути створений до 2015 р.

Мета діяльності Співтовариства – створення в Південно-Східному Середземномор'ї об'єданого ринку газу й електроенергії. Головні завдання організації [10]:

- створення стабільної регуляторної та ринкової структури, здатної залучати інвестиції;
- створення єдиного регуляторного простору без внутрішніх кордонів для торгівлі енергоресурсами;
- покращення безпеки постачання енергоресурсів до ЄС і країн-партнерів через розвиток нових маршрутів транспортування природного газу з Каспійського регіону, Північної Африки й Близького Сходу, а також використання місцевих джерел енергії (вугілля, гідроенергетики);
- покращення екологічної ситуації в регіоні завдяки запровадженню енергоефективності, використанню відновлюваних джерел енергії;
- розвиток конкуренції на електроенергетичному та газовому ринках держав-членів Договору.

До організації входить 23 країни, у тому числі 14 країн – членів ЄС (Австрія, Болгарія, Великобританія, Греція, Італія, Кіпр, Нідерланди, Німеччина, Словаччина, Румунія, Словенія, Угорщина, Франція, Чехія), сім балканських країн (Албанія, Боснія й Герцеговина, Хорватія, Чорногорія, Сербія, колишня югославська Республіка Македонія, Тимчасова адміністративна місія

ООН у Косово), дві країни – колишні спостерігачі організації – Молдова та Україна. Статус спостерігачів сьогодні мають Грузія, Норвегія й Туреччина.

ЄЕС здійснює свою діяльність на засадах лібералізації енергетичних ринків та імплементації законодавства ЄС у сферах електроенергії, газу, довілля та відновлюваної енергії. На сучасному етапі країни цього регіону з різною швидкістю адаптують законодавство ЄС в енергетичній сфері. Найкраще реформи й адаптацію законодавства проводять Албанія, Хорватія та Косово. Дещо гірша ситуація в Боснії й Герцеговині, Сербії та Чорногорії [6]. Найскладніше реформи проходять в Україні та Молдові. Членами організації вони стали лише з 2011 р.

Щоб створити єдиний енергетичний ринок, Балканські країни проводять низку реформ на національних ринках, які сприятимуть запровадженню єдиних стандартів: країни отримують однакове законодавство й схожу регуляторну базу. Основою для проведення цих реформ є Директиви 2003/54/ЄС і 2003/55/ЄС – про реформування електроенергетики та газового сектору, відповідно. Директива 2003/54, наприклад, закликає відокремити різні сфери електроенергетики: транспортування й поставку, від виробництва та продажу. Займатися цими функціями мають різні, незалежні одне від одного підприємства. Директива 2003/55 зобов'язує учасників ринку розділити газову сферу за функціями: окремо видобуток, постачання й транзит. Країни ЄЕС повинні посилити регулювання ринку газу, наділивши цією функцією спеціально створену структуру.

У 2007 р. Єврокомісією запропоновано третій енергетичний пакет, який пропонує нові правила гри на європейському газовому ринку [7]. По-перше, компанії – продавці газу й електрики не повинні володіти транспортними мережами, оскільки це призводить до штучного підвищення цін. По-друге, влада кожної європейської країни може відмовити компанії в праві входження на її внутрішній ринок у двох випадках: якщо компанія не відповідає вимогам розділення видобутку й транспорту або якщо її поява на ринку може загрожувати енергобезпеці членів ЄС. По-третє, ці правила повинні застосовуватися не тільки до європейських компаній, а й до компаній із третіх країн, які працюють у ЄС.

Однією із проблем реформування енергетичного ринку країн – членів ЄЕС є фінансування. Наприклад, Балкани сьогодні потребують 340 млн євро для реформування електроенергетики (будівництво ЛЕП і передачі електроенергії за кордон) [6]. Тому джерелом фінансування реформ можуть стати держава, іноземні донори, приватні кошти, кошти, вилучені від приватизації низки держпідприємств. Бюджет Співтовариства на 2011 р. становить 3 млн євро, на 98 % фінансується ЄС [10].

Енергетична сфера кожної із країн – членів організації має стати конкурентною, а на ринку повинна з'явитися велика кількість окремих, незалежних один від одного, гравців. Це дасть змогу без обмежень торгувати електроенергією та газом з іншими країнами.

До 2015 р. країни – члени Співтовариства мають лібералізувати енергетичний ринок не лише для промисловості, а й для населення. Після створення єдиного енергетичного ринку його члени розроблятимуть єдину зовнішню політику з питань торгівлі енергетичними ресурсами. Організація буде також надавати кожній країні-членові гарантію постачання електроенергії та газу в кризових ситуаціях.

Україна вперше приєдналася до ЄЕС у листопаді 2006 р. як спостерігача. Переговори щодо вступу України до ЄЕС між нашою державою та Секретаріатом Енергетичного співтовариства розпочалися в листопаді 2008 р., а закінчилися в жовтні 2009 р. 15 грудня 2010 р. Україна офіційно завершила процес приєднання до Договору про заснування Енергетичного співтовариства ЄС та країн Південно-Східної Європи після ратифікації Парламентом відповідного закону [5]. Із 1 лютого 2011 р. Україна офіційно стала повноправним членом ЄЕС.

Членство України в Співтоваристві розглядається як можливість отримання допомоги нашої державі в модернізації її енергетичного ринку, перетворення цієї галузі економіки в конкурентоспроможну й отримання гарантії з боку країн цього інтеграційного об'єднання для відвернення загроз у сфері енергетики. Українська газотранспортна та електроенергетична системи, ставши частинами європейських, будуть рентабельними, захищеними від можливого тиску з боку постачальників енергоресурсів, екологічно чистими.

Однією з переваг членства України в ЄЕС є забезпечення прозорості механізмів формування тарифів на енергоносії та дотримання правил конкуренції, що сприятиме залученню інвестицій в українську енергетику. Українські компанії, відповідно, отримають доступ на європейський енергетичний ринок. Участь України у Співтоваристві сприятиме вирішенню технологічної проблеми експорту української електроенергії до ЄС за рахунок приєднання до Європейської мережі з координації передачі електроенергії.

Для інтеграції в єдиний енергетичний ринок ЄЕС Україна згідно з Протоколом повинна імплементувати *acquis communautaire* щодо ринку газу, електроенергії, охорони навколишнього середовища та відновлювальних джерел енергії. Детальний їх аналіз указує на те, що для отримання статусу повноцінного гравця на європейському енергетичному ринку Україні доведеться в доволі стислі строки імплементувати низку складних законодавчих норм, що часто суперечать ustalеній в Україні практиці.

По-перше, Україна зобов'язалася до 1 січня 2012 р. створити умови для вільного вибору споживачами газу та електроенергії, що використовують їх не для власних побутових потреб, постачальника, у тому числі іноземного з країн – учасниць Співтовариства, а з 1 січня 2015 р. надати таке право всім споживачам.

Найбільшим досягненням у напрямі енергетичного співробітництва з ЄС у реалізації цього пріоритету у 2010 р. прийнято Закон «Про засади функціонування ринку природного газу» [1]. У документі законодавчо закріплено реформу газового ринку країни на основі відповідних Директив ЄС. Важливість цього Закону полягає в тому, що в ньому містяться конкретні зобов'язання держави щодо забезпечення рівного доступу компаній і споживачів до різних сегментів газового ринку, що має створити умови для конкуренції на ринку газу, обмежити роль держави лише регулюванням тарифів через незалежного регулятора й створити умови для залучення приватних інвестицій у газовій сфері.

По-друге, зобов'язання передбачають створення конкурентного ринку електроенергії, який має ґрунтуватися на європейській моделі, побудованій на двосторонніх контрактах між постачальниками й споживачами електроенергії та балансує ринку для покриття пікових навантажень. Наразі Україна має оптовий ринок електроенергії, створений за моделлю «єдиного пулу», де державний оператор (ДП «Енергоринок») купує всі обсяги електроенергії за регульованою ціною й потім продає її постачальникам (обленерго) [5].

По-третє, Україна взяла на себе зобов'язання щодо розвитку відновлюваних джерел енергії. Наразі вона вже має розвинене базове законодавство, що регулює це питання, а також достатньо високі пільгові тарифи на електроенергію з відновлюваних джерел, що вже викликали сильний інтерес інвесторів до розвитку цього сегменту ринку електроенергії. Наприклад, Україна підписала Попередню угоду з компанією «ExxonMobil Corporation» у сфері розвідки й освоєння нетрадиційних вуглеводнів [8].

Європейська комісія визнала, що енергетичний ринок ЄС залежить від вільних та транспарентних енергоринків сусідніх держав, за відсутності яких Євросоюз стає вразливим до політичної й цінової нестабільності. У зв'язку з цим ЄК висловила готовність надати конкретну допомогу для реформування енергетичних ринків сусідніх із ЄС держав. Про це йдеться в повідомленні (комунікації) Європейської комісії щодо безпеки енергопостачання та міжнародної співпраці «Енергетична політика ЄС: взаємодіючи з партнерами за межами наших кордонів» [9]. У документі підкреслюється важлива роль української газотранспортної системи (ГТС). Зокрема, ЄК наголошує, що близько 20 % усіх газових поставок до ЄС здійснюється через Україну. Євросоюз має намір підтримувати зусилля щодо реконструкції газотранспортної системи України з одночасним підвищенням рівня транспарентності та покращенням правового поля в Україні. Компанія «Mott McDonald» у 2011 р. розробила техніко-економічне обґрунтування реконструкції української газотранспортної системи. Питання виділення коштів на модернізацію, зокрема 310 млн дол. США на реконструкцію ділянки газопроводу «Уренгой–Помари–Ужгород» має бути вирішено до кінця 2011 р. [8]. За попередніми підрахунками, у результаті модернізації транзитний потенціал цього газопроводу збільшиться вдвічі, відповідно, постачання природного газу в країни Європи може зрости на 20–25 %. Проблемою реформування енергетичного сектору України сьогодні є не

лише брак коштів, а й брак довіри західних партнерів до української влади. Від України ЄС вимагає конкретних пропозицій щодо проведення реформ в енергетичній і газовій сферах, а також запровадження прозорих правил гри на внутрішньому енергоринку. Українські урядовці вже навчилися говорити правильні слова, але, на жаль, не навчилися правильно діяти.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, Європейське енергетичне співтовариство передбачає формування балканського енергетичного ринку та його інтеграцію до загальноєвропейського. Це сприятиме реформуванню ринків газу й електроенергії країн цього регіону й посилить безпеку постачання енергетичних ресурсів до ЄС та країн-партнерів. Після створення єдиного енергетичного ринку його члени розроблятимуть спільну зовнішню політику з питань торгівлі енергетичними ресурсами, що значно посилить енергетичну безпеку в Європі.

Приєднання України до Енергетичного співтовариства буде спонукати український уряд до комплексного реформування енергетичного сектору, що відкриває можливості для створення в Україні сучасної моделі енергетичного ринку, модернізації існуючих газотранспортних та електричних мереж, розвитку сектору відновлюваної енергії, а також для більш ефективного використання наявного експортного й транзитного потенціалу України. Ці всі можливості будуть використані лише в тому випадку, коли Україна виконуватиме взяті на себе зобов'язання.

У подальших дослідженнях перспективним убачається вивчення питання адаптації українського законодавства в енергетичній сфері до стандартів ЄС, проблеми й перспективи модернізації українських ринків газу та електроенергії тощо.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про засади функціонування природного газу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2467-17> .
2. Люта Г. ЄС має говорити одним голосом і координувати свої зусилля на світових енергетичних ринках / Г. Люта. – Дзеркало тижня. – 2011. – 9 верес. – С. 4.
3. Нова енергетична стратегія ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.euronews.net/2011/09/07/eu-unveils-new-energy-strategy-to-end-gas-cuts/>.
4. Петренко І. Перспективи енергетичної євроінтеграції України у зв'язку з приєднанням до Європейського енергетичного співтовариства / І. Петренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-energy.org/post/3293>.
5. Приєднання України до Європейського енергетичного співтовариства: економічний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eupda.livejournal.com/tag/>.
6. Рябкова Д. Україна та енергетичне співтовариство: закон привабливості / Д. Рябкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.icps.com.ua/files/articles/54/64/EF_October_2009_UKR.pdf.
7. Третій енергетичний пакет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.net/ukr/detail/108422>.
8. Україна та ЄС поглиблюють співпрацю на шляху до єдиного енергетичного ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/www/2/nakweb.nsf>
9. The EU Energy Policy: Engaging with Partners beyond Our Borders [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/energy/international/security_of_supply/doc/com_2011_0539.pdf.
10. Energy Community [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.energy-community.org/portal/page/portal/ENC_HOME

Статтю подано до редколегії
31.10.2011 р.